

7 Kopparormen

{biblink} 4 Mos 21:9, Joh 3:14-16

Eskulapistaven, en stav omslingrad av en orm, är än i dag hos oss gängse symbol av läkekonsten. Den romerska läkedoms-guden Eskulapius var identisk med grekernas Asklepios, gudasonen som gick omkring och botade sjuka på jorden men till sist, när han t o m uppväckte döda, straffades av överguden Zeus, som dräpte honom med en blix. Under de sista århundradena före Kristi födelse blev frälsningslängtan bland folken i romerska riket alltmer brännande och i samband härmed tilltog kulten av Asklepios. I Asklepios tempel, där man utlovades bot för sitt onda helt enkelt genom att sova i templet, hölls levande ormar. I den grekiska bildhuggarkonsten har Asklepios drag av mildhet och barmhärtighet och påminner om den kristna konstens Jesusgestalt. Felet med Asklepios var att han aldrig existerat. Men han står som ett uttryck för hednavärlidens längtan, ett förebud om Honom som skulle komma.

Moses upphöjde en kopparorm på en stång och lät kungöra, att var och en som blev ormbiten kunde bli frisk helt enkelt genom att se på kopparormen. I samtalet med Nikodemus ger Jesus tillkänna, att kopparormen är en symbol av honom själv. Ormen var ju annars symbolen av det onda, i 1 Mos 3 av frestaren själv.

Kopparormen fanns kvar i Jerusalems tempel fram till konung Hiskias tid på 700-talet f Kr. Denne fromme konung gav befallning om att kopparormen, som kallades Nehustan, skulle förstöras, 2 Kung 18:4. Orsaken var att Nehustan blivit föremål för dyrkan som särskild gudom.

I den äldsta kristenheten var ormdyrkan ett problem. En kristen sekt, ofiterna, ägnade sig ivrigt åt denna kult. De ärade också på ett särskilt sätt bokstaven waw, det hebreiska alfabetets sjätte bokstav, som ser ut som en kobra när den reser sig upp inför ormtjusaren. Bokstaven waw hade i det edessenska [Se härom i Arbetsuppgifter, punkt 6.] alfabetet utseendet av en orm som biter sig i stjärten. Man lade vikt vid att bokstaven var den sjätte i ordningen. Jesus var "själv sjätte" på förklaringsberget (Moses, Elias och 3 lärjungar gör 5), Adam skapades på 6:e dagen, Jesus blev korsfäst vid 6:e timmen osv. Vi snuddar här vid en talmystik som har sina risker om den får ta överhand. I en ofitisk inskrift, upptäckt i vår tid, talas om "Waw, Guds Son".

Innan biologerna systematiserade vår kunskap om naturen, var mask detsamma som en liten orm. På många språk och än fler dialekter sammanfaller de båda begreppen. När Jesus under sin dödskamp bad den 22 psalmen (Ps 22), uttalade han också orden: "Jag är en mask (orm) och icke en människa". Han, som enligt profetian i 1 Mos 3:15 skulle kämpa med ormen och vinna seger, blir här på ett sällsamt sätt identifierad med ormen. Det blir ett underligt i vartannat av ormbesegraren och ormen, kan det tyckas. Förklaringen ligger i att Han, den ende gode, blev av oss människor behandlad som den ondaste av de onda. Eller, för att tala med aposteln Paulus, "den som icke visste av någon synd, honom har han (Gud) för oss gjort till synd, på det att vi i honom må bliva rättfärdighet från Gud", 2 Kor 5:21.

I berättelsen om kopparormen ligger också det evangelium förborgat, som innebär att det är tron på Kristus som allena kan frälsa. Man skulle ha väntat att Moses hade givit mycket utförligare föreskrifter om riter som skulle utföras, offer som skulle bringas, böner som skulle bedjas för att kopparormen skulle helbräddgöra. Men intet sådant förekommer. Rädningen sker villkorslöst. Eller, såsom det heter i en gammal läsårsång: "En blick på den Korsfäste livet mig ger ..."

Det är vanligt att man i konsten framställer kopparormen upphängd på en stång som har formen av ett T. Denna konstnärliga tradition kan vara ganska gammal. Mycket talar för att det pinoredskap varpå Jesus led döden hade just denna form. Men även om den i konsten vanligare utformningen med en över den korsfästes huvud uppskjutande del av stammen skulle vara riktig, så står de båda korsformerna mycket nära varandra.

"Såsom Moses upphöjde ormen i öknen ..." Så lyder Jesu ord till Nikodemus. Människosonen, Jesus själv, måste bli så upphöjd. Liksom i berättelsen om Josefs medfångar och deras drömmar har ordet "upphöja" en dubbel betydelse. I 1 Mos 40 berättas om dessa drömmar och om hur Josef uttydde dem. Båda hans medfångar, överste munskänken och överste bagaren, skulle bli "upphöjda" inom tre dagar. Munskänken skulle bli upphöjd i den meningen, att han skulle bli återinsatt i sin höga värdighet, bagaren åter på så sätt att han skulle bli upphängd på en påle. Jesus var givetvis medveten om denna dubbelbetydelse, när han talade de för ytliga åhörare dunkla orden om Människosonens upphöjande i Joh 8:28 och Joh 12:32. I det senare av dessa ställen antyder evangelisten i de följande raderna den tragiska innebörden av ordet, och åhörarnas reaktion i Joh 12:34 tyder på att också de tänker i samma riktning. Men på samma gång vet Jesus klart att hans marterdöd skall få välsignade följder: han ska draga alla till sig.

I våra vanliga svenska bibelupplagor har man, på grund av reformert inflytande, utelämnat Gamla testamentets apokryfiska böcker, på vilka Luther satte stort värde. Eftersom den svenske bibelläsaren alltså inte har så lätt tillgång till dessa, må här citeras vad som står om kopparormen i Vishetens bok, kap 16.

"Så var det ock, när skadedjurens raseri drabbade dem och de höllo på att förgås genom ringlande ormars bett. Då varade icke din vrede ända till det yttersta, utan till varning höllos de allenast en kort tid i skräck och hade därvid ett räddningstecken. De skulle nämligen så påminnas om buden i din lag. Ty var och en som vände sig till detta blev räddad, icke genom vad han såg,

utan genom dig, du som är allas räddare. Och jämväl härigenom bevisade du för våra fiender att du är den som frälsar ifrån allt. Ty dessa omkommo genom bitt av gräshoppor och flugor, och någon läkedom för deras liv stod icke att finna, eftersom de voro värda att straffas av sådana djur. Men dina barn kunde icke ens giftsprutande drakars tänder skada, ty din barmhärtighet trädde emellan och belade dem. Ty för att de skulle påminnas om dina budord, blevo de stungna och åter hastigt räddade ur faran; du ville nämligen att de icke skulle förfalla till djup glömska av dina välgärningar, utan med sina tankar vara stadigt fästa vid dem. Det var ju ock varken någon ört eller något plåster som botade dem, utan ditt ord, o Herre, vilket helar allt."

Vi ser här hur klart denna gammaltestamentliga skrift avvisar föreställningen av kopparormen som en gudom — den är endast och allenast ett tecken. Och det finns skäl att lägga uttrycket "tecken" (grek *sámeion*) på minnet — vi återkommer till det i kapitlet om korstecknet.

Samtidigt är också att märka, att den sällsamma identifieringen av Jesus med ormen har en föregångare i talet om Moses stav.

Det finns ett slags identitet mellan Moses stav och en orm. I 2 Mos 4:2-4 berättas, att HERREN frågar Moses vad han har i sin hand. "En stav", svarar Moses. När han lyder uppmaningen att kasta staven till marken, förvandlas denna till en orm, som uppträder så hotfullt att Moses flyr för den. Men när Moses på befallning tar ormen i stjärten, blir den åter en stav.

En stav kan vara symbol för ett folk. I Jer 48:16-17 är Moab en stav, och dess ödeläggelse symboliseras genom att staven bryts sönder. Enligt Hes 37:16 får en stav föreställa Juda folk och rike, det lilla Sydriket kring Jerusalem, medan en annan stav får tjäna som bild av Nordriket, de tio stammarnas rike, även kallat Efraims rike. När i v 17 dessa två stavar fogas samman till en enda, så utgör denna sammanfogade stav en bild av hela det återförenade Israel. (I den i vår tid återuppståndna staten Israel ingår flera folkgrupper som med all sannolikhet härstammar från Nordriket.)

Det kan i berättelsen om Moses stav som blev till en orm ligga den symboliska innebörden, att såsom staven var Moses lydiga redskap och tjänade till att utföra under, så länge den var i Moses hand, så är Israel ett utvalt redskap för Guds vilja och ett medel till att utföra under, så länge det är i Guds hand. Men så snart Israel säger sig fritt från Gud och opererar på egen hand, är likt en orm, som man har att akta sig för. Tanken leds osökt till vad som i Jakobs välsignelser i 1 Mos 49 sägs om stammen Dan i v 17: Dan skall vara en orm på vägen, en huggorm på stigen, en som biter hästen i foten, så att ryttaren faller baklänges av. Enligt en gammal tradition, omvitnad av den store kyrkoläraren Efremer Syren (död 373 e Kr), skall antikrist komma av Dans stam.

Vad som gäller om Israel i Gamla förbundet, gäller om det nya Guds folk, om Kristi kyrka, i det Nya. Ingen makt i världen kan göra och har gjort så mycken skada åt Guds rike som kyrkan, när hon blivit sig själv nog och inte längre varit beroende av Gud. Inga gudlöshetskampanjer i världen har gjort ens tiondelen så stor skada åt tron på Gud och Kristus som trosförföljelser och inkvisation under kyrkans makt- och glansdagar. Men i samma mån som kyrkan åter blir en stav i Guds hand, ett lydigt redskap åt hans vilja, skall den åter bli ett medel för Guds undergärningar i världen.

Innan vi avslutar detta kapitel, må några ord nämnas om den berömda forngrekiska skulpturgrupp, som framställer Laóoon och ormarna.

Laokoongruppen kommer in i sammanhanget, inte av religionshistoriska skäl, men på andra grunder. Laokoon hette den präst i Troja, som varnade sina medborgare för grekernas list med den berömda trojanska hästen men tystades genom att en av grekernas gudar sände ett par ormar, som dödade honom och hans båda söner. Det finns inget i denna saga, poetiskt berättad av den romerske skalden Vergilius, som i och för sig har med Kristus att göra. Men Laokoongruppen har det. Det är en skulptur från den grekiska antiken, föreställande Laokoon och hans två söner i dödsångest, omslingrade av ormarna. Gruppen beskrevs av den romerske författaren Plinius den äldre, som var yngre samtida med Jesus, men ansågs länge förlorad. Den återupptäcktes 1506 i Rom och står nu i Vatikanen. Inskriftsfynd på Rhodos 1903 har gjort det möjligt att datera den till något av de sista årtionden före Kristi födelse. Och såsom de följande raderna torde utvisa, kan den ses som ett av uttrycken för den hednavärldens aningsfulla längtan, som växte sig särskilt stark den sista tiden före vår tideräknings början och ingår i vad vi kallar tidens fullbord, Gal 4:4.

Detta konstverks betydelse för västerländsk konst och estetik har varit enorm. Den döende Laokoon mellan sina två söner, vilkas förhållningssätt inför döden är skildrat på olika sätt, har påverkat den kristna konstens framställning av den korsfäste Jesus rövarna på hans högra och vänstra sida. Särskilt har Laokoons ansikte och dess uttryck för gränslös smärta präglat många konstframställningar av den lidande Kristus. Europas tänkare och skaldar har stannat inför Laokoon i meditationer, som väl långt ifrån alltid har medvetet samband med Jesu lidande, men just därför är så mycket märkligare i sin vörnd inför en smärta som ställer åskådaren inför det heliga. Den store konstforskaren Winckelmann (död 1768) fäster sig vid att hela Laokoons gestalt uttrycker den häftigaste plåga, men "smärtan, som tar sig uttryck i kroppens alla muskler och senor och som man, även om man inte skulle betrakta ansiktet och andra kroppsdelar, ändå nästan själv tror sig känna, när man ser det smärtsamt indragna underlivet; denna smärta säger jag, yttrar sig likväl utan varje drag av raseri i ansiktet och kroppsställningen". Särskilt uppehåller sig Winckelmann vid att den döende inte skriker av smärta, den nästan slutna munnen berättigar till denna slutsats. Och han tillägger: "Uttrycket för en så stor själ går vida över vad en ädel natur kan åvägabringa." Skalden och tänkaren Lessing skrev 1766 berömda bok "Laokoon", där han för Winckelmanns tankar vidare och drar upp linjerna för mycket av konstens utveckling i vår världsdel under den följande tiden. Goethe stannar 1786 i gripenhet inför Laokoongruppen, iakttar den noga, motiverar varför den ene av sönerna måste anses ha slupit bli ormbiten och söker också han ett skäl varför Laokoon inte ger smärtan luft i ett

skri. Kierkegaard, existentalisten före existentalismen (död 1855) hör till de stora andar som konstverket tycks ha inspirerat till meditationer. Men framför allt har Laokoons ansikte utövat ett djupgående inflytande på den kristna konstens försök att framställa Honom vars smärta var såsom aldrig någons varit har (sv psalm 142) men som led stilla, tåligt, utan klagan.

Arbetsuppgifter

1 Uppsala Universitet fyllde 500 år 1977. När det för hundra år sedan firade sitt 400-årsjubileum, skrev Viktor Rydberg för detta tillfälle en berömd kantat. Denna finns i varje någorlunda rikhaltig läsebok i svensk litteratur under titeln: Kantat vid jubelfest-promotionen i Uppsala den 6 september 1877.

I denna kantat får Israels ökenvandring tjäna som bild av mänsklighetens vandring mot förverkligandet av de mål den har sig föresatta. Vardera av de fyra fakulteterna vid ett dåtida universitet, den teologiska, den juridiska, den medicinska och den filosofiska, har sitt avsnitt av kantaten, anknutet till ett i överskriften angivet ställe i Bibelns berättelse om ökenvandringen. Ange vilka bibelställen som Rydberg utnyttjat.

2 När Rydberg använder kopparormen som symbol för den medicinska fakulteten, vilken är då närmaste innebörden i det av honom använda ordet "frälsning"?

3 Ingår denna innebörd hos ordet "frälsning" i den bibliska frälsningsupplevelsen?

4 Om svaret på föregående fråga är ja, vad är det som krävs för att det bibliska frälsningsbegreppet skall bli fulltonigt?

5 Hur förhåller sig biblisk frälsning till de olika krav som i dag ställs på mission och u-landshjälp?

6 På tal om ofiterna och bokstaven waw nämnes det edessenska alfabetet. Därmed menas det alfabet som var gängse i riket Edessa i nordvästra Mesopotamien, av turkarna kallat Urfa. Ta med hjälp av uppslagsböcker reda på något om Edessas tidiga relationer till kristendomen.

7 Slå i Svensk Uppslagsbok upp artikeln Världsormen. Låt den få ge sidobelysning åt bibelställen sådana som Jes 51:9 och Upp 12:9 jämte parallellställen. {/biblink}

Sven Danell: GAMMALTESTAMENTLIGA SYMBOLER